

Džon Grej

MAČJA FILOZOFIJA

Mačke i smisao života

ARETÉ
IZDAVAČKA KUĆA

Naslov originala

John Gray

FELINE PHILOSOPHY

CATS AND THE MEANING OF LIFE

Edicija

Preobražaj

Za izdavača

Nina Gugleta

Glavna i odgovorna urednica

Nina Gugleta

Izvršna urednica

Ana Jovanović

Prevod

Jelena Nidžović

Lektura

Jelena Janković

Korektura

Aleksandra Dunderski

Dizajn korica

Anja Banješević

Štamparija

Artprint, Novi Sad

Tiraž

1000 primeraka

Izdavač

Areté, Beograd, 2022

Copyright © John Gray, 2020

Copyright za srpsko izdanje © Arete 2022

MAČJA FILOZOFIJA

Mačke i smisao života

Džon Grej

prevod sa engleskog

Jelena Nidžović

www.arette.rs

SADRŽAJ

1. MAČKE I FILOZOFIJA	7
Mačkoljubivi antifilozof: Mišel de Montenj	12
Mijauovo putovanje	15
Kako su mačke pripitomile ljude	22
2. ZAŠTO MAČKAMA NIJE TEŠKO DA BUDU SREĆNE	31
Kada filozofi govore o sreći	32
Paskal o razonodi	37
Hodž i Pad	44
3. MAČJA ETIKA	51
Moralnost, veoma osobena praksa	51
Spinoza o životu u skladu sa sopstvenom prirodom	53
Nesebični egoizam	65
4. LJUDSKA I MAČJA LJUBAV	73
Sahin trijumf	73
Mingov najveći plen	76
Voleti Lili	81
Gatino nestaje	85
5. VREME, SMRT I MAČJA DUŠA	95
Murijev oproštaj	95
Civilizacija kao poricanje smrti	99
Mačke kao bogovi	106
6. MAČKE I SMISAO ŽIVOTA	111
Mačja priroda, ljudska priroda	112
Deset mačjih saveta za dobar život	114
Mijau na ivici prozora	117
Zahvalnice	118

MAČKE I FILOZOFIJA

Jedan filozof me je jednom prilikom uveravao u to da je ubedio svoju mačku da postane vegan. Verujući da se šali, upitao sam kako je izveo taj podvig. Da li je svojoj mački obezbedio veganske poslastice sa ukusom miševa? Da li ju je upoznao s drugim mačkama koje već upražnjavaju veganstvo i koje bi joj mogle predstavljati mačje uzore? Ili se raspravljao s njom i ubeđivao je da je pogrešno jesti meso? Moj sagovornik nije bio oduševljen ovim primedbama. Shvatio sam da on zapravo veruje da se mačka opredelila za bezmesnu ishranu. Zato sam naš razgovor završio pitanjem: Da li mačka izlazi napolje? „Da”, rekao mi je. To je rešilo misteriju. Mačka se očigledno sama hranila posećujući druge domove i loveći. Sve i da je donosila bilo kakve lešine kući – što je praksa kojoj su etički nerazvijene mačke nažalost previše sklone – vrli filozof uspeo je da ih ne primeti.

Nije teško zamisliti kako je mačka, koja se nalazila na primajućem delu spektra moralnog obrazovanja, sigurno doživljavala svog ljudskog učitelja. Zbunjenost filozofovim ponašanjem ubrzo je bila smenjena ravnodušnošću. Budući da retko rade bilo šta što ne služi određenoj svrsi ili izaziva trenutno uživanje, mačke su arhirealisti. Suočene sa ljudskom glupošću, one jednostavno odu.

Filozof koji je verovao da je ubedio svoju mačku da se prikloni bezmesnoj ishrani samo je pokazao koliko filozofi mogu biti glupi. Bilo bi mudrije da je, umesto što je pokušavao da nauči svoju mačku nečemu, nastojao da uči od nje. Ljudi ne

mogu postati mačke. Ipak, ukoliko ostave po strani bilo kakvu sliku o sebi kao o superiornim bićima, možda mogu biti u prilici da shvate kako mačke napreduju bez anksioznog traganja za načinom na koji treba živeti.

Mačkama nije potrebna filozofija. Budući da poštuju svoju prirodu, zadovoljne su životom koji im ona pruža. U slučaju ljudi, s druge strane, nezadovoljstvo vlastitom prirodom čini se prirodnim. Uz predvidljivo tragične i farsične posledice, ljudska životinja nikada ne prestaje da teži da bude nešto što nije. Mačke ne ulažu trud u takve težnje. Veliki deo ljudskog života predstavlja borbu za sreću. U svetu mačaka, s druge strane, sreća je uobičajeno stanje kada se otklone praktične pretnje njihovom blagostanju. To je možda glavni razlog zbog kojeg mnogi od nas vole mačke. Za njih, sreća, koju ljudi po pravilu ne uspevaju da dosegnu, predstavlja pravo stečeno rođenjem.

Poreklo filozofije leži u strepnji, a mačke ne pate od anksioznosti, osim ako se nalaze u pretećoj situaciji ili zateknu na nepoznatom mestu. Za ljude je sam svet opasno i čudno mesto. Religije predstavljaju pokušaje da se neljudski univerzum učini nastanjivim za ljude. Filozofi su često odbacivali religijska uverenja kao nešto značajno niže od njihovih sopstvenih metafizičkih spekulacija, ali religija i filozofija služe istoj svrsi.¹ I jedna i druga nastoje da odagnaju stalnu strepnju koju bivanje čovekom podrazumeva.

Prostoumni ljudi reći će da mačke ne primenjuju filozofiju zato što nemaju sposobnost apstraktnog mišljenja. Ali mogli bismo zamisliti mačju vrstu koja bi imala takvu sposobnost, a istovremeno zadržala lakoću načina na koji nastanjuje svet. Kada bi se takve mačke okrenule filozofiji, nastala bi zabavna grana fantastične književnosti. Umesto da filozofiju doživljavaju kao lek protiv anksioznosti, mačji filozofi upustili bi se u nju kao u neku vrstu igre.

¹ Racionalistički pogled na religiju razmatrao sam u: *Seven Types of Atheism*, Penguin Books, London, 2019, pp. 9–14.

Umesto da predstavlja znak njihove inferiornosti, izostanak apstraktnog razmišljanja kod mačaka znak je njihove slobode uma. Razmišljanje u opštostima lako prokliza u sujevno poverenje u jezik. Veliki deo istorije filozofije sastoji se od klanjanja lingvističkim fikcijama. Budući da se oslanjaju na ono što mogu da dodirnu, pomirišu i vide, mačkama ne vladaju reči.

Filozofija svedoči o krhkosti ljudskog uma. Ljudi filozofiraju iz istog razloga iz kojeg se mole. Oni znaju da je značenje koje su u svojim životima oblikovali krhko i žive u strahu od toga da će se ono urušiti. Smrt je krajnji slom značenja, jer označava kraj svake priče koju smo sebi ispričali. Otud zamišljaju kako prelaze u vantelesni život, u svetu iza vremena, i kako se ljudska priča nastavlja u ovom, drugom carstvu.

Tokom većeg dela svoje istorije, filozofija je tragala za istinama koje bi predstavljale dokaz protiv smrtnosti. Platonova doktrina o formama – nepromenljivim idejama koje postoje u večnom carstvu – bila je mistična vizija u kojoj su ljudske vrednosti bile zaštićene od smrti. Budući da uopšte i ne razmišljaju o smrti – iako se čini da dovoljno dobro znaju kada je vreme za umiranje – mačke nemaju potrebu za takvim izmišljotinama. Kad bi mogle da je razumeju, filozofija ne bi imala čemu da ih nauči.

Nekoliko filozofa potvrdilo je da se od mačaka nešto može naučiti. Nemački filozof iz devetnaestog veka Artur Šopenhauer (rođen 1788. godine) poznat je po ljubavi prema pudlama, o kojima se starao u svojim poznim godinama, nadenuvši im redom ista imena – Atma i Buc. Takođe je imao najmanje jednog mačjeg saputnika. Kada je 1860. preminuo od srčanog udara, pronađen je kod kuće, na svom kauču, pored neimenovane mačke.

Šopenhauer je koristio svoje ljubimce kao primer kako bi potkrepio svoju teoriju da je sopstvo iluzija. Ljudi ne mogu

da ne razmišljaju o mačkama kao o zasebnim individuama, poput njih samih; ali ovo je greška, kako je verovao, budući da su, kako ljudi tako i mačke, instance jedne platonske forme, arhetipa koji se ponavlja u mnogo različitih instanci. Na kraju krajeva, svaka od ovih prividnih individua efemerno je otelotvorenje nečeg fundamentalnijeg – beskonačne volje za životom, koja je, prema Šopenhauerovom mišljenju, jedino što zaista postoji.

Svoju teoriju je izložio u *Svetu kao volji i predstavi*:

Dobro znam da bi me onaj kome bih tvrdio sasvim ozbiljno da je mačka koja se upravo sada igra u dvorištu još uvek ista mačka koja je tu na tom mestu već pre tri stotina godina isto tako skakala i vrtela se, da bi me smatrao ludim, ali ja znam da je još mnogo luđe verovati da je današnja mačka potpuno i iz osnova druga mačka no što je ona od pre tri stotine godina. ...Jer, nema sumnje, u izvesnom smislu je tačno da mi imamo pred sobom u individui uvek neko drugo biće. ...Ali u izvesnom drugom smislu to nije tačno, naime u smislu po kome realnost pripada samo postojanim oblicima stvari, idejama, u smislu koji je Platon tako jasno shvatio da je on postao osnovna misao.²

Šopenhauerov pogled na mačke kao na prolazne senke Večnog Mačjeg ima izvesnu draž. Ipak, kada pomislim na mačke koje poznajem, prvo mi na pamet padaju ne njihove zajedničke karakteristike, već razlike među njima. Neke mačke su meditativne i mirne, druge intenzivno razigrane; jedne su opreznе, druge su bezobzirno avanturistički raspoložene; neke su tihe i mirne, druge glasne i veoma asertivne. Svaka ima svoj ukus, navike i individualnost.

Mačke imaju prirodu koja ih razlikuje od drugih stvorenja – ne samo od nas samih. Tema ove knjige je upravo mačja

² Artur Šopenhauer, *Svet kao volja i predstava* II, Matica srpska, Novi Sad, 1986, str. 415–416.

priroda i ono što iz nje možemo naučiti. Međutim, niko ko je živio sa mačkama ne može da ih posmatra kao međusobno zamenljive instance jednog tipa. Svaka od njih je jedinstveno svoja, i posebnija nego što su to mnoga ljudska bića.

Ipak, Šopenhauer je bio humaniji u svom pogledu na životinje od drugih vodećih filozofa. Prema nekim iskazima, Rene Dekart (1596–1650) bacio je mačku kroz prozor kako bi dokazao odsustvo svesne svesti kod neljudskih životinja; njeni užasnuti vrisci bili su mehanička reakcija, zaključio je. Dekart je takođe eksperimentisao na psima: jednog je bičevao dok je svirala violina kako bi video da li će zvuk violine kasnije uplašiti životinju, kako je i bilo.

Dekart je skovao izraz „Mislim, dakle postojim”. Izraz implicira da su ljudska bića u suštini umovi, i tek slučajno fizički organizmi. Želeo je da se njegova filozofija zasniva na metodskoj sumnji. Nije mu palo na pamet da sumnja u hrišćansku ortodoksiju koja je poricala životinjske duše, a koju je obnovio u svojoj racionalističkoj filozofiji. Dekart je verovao da su njegovi eksperimenti dokazali da su životinje, sve osim ljudi, bezosećajne mašine: ono što su zapravo dokazali jeste da ljudi mogu biti maloumniji od bilo koje druge životinje. Svest se može pojaviti u mnogim živim bićima.

Jedan krak prirodne selekcije doveo je do ljudi, ali drugi je doveo do hobotnice. U oba slučaja, ništa nije bilo predodređeno. Evolucija se ne kreće ka sve samosvesnijim oblicima života. Svest se pojavljuje slučajno, ulazi u organizme koji je poseduju i izlazi iz njih.³ Transhumanisti dvadeset prvog veka misle da evolucija vodi do potpuno samosvesnog kosmičkog uma. Takva stanovišta imaju korene u teozofiji, okultizmu i spiritualizmu devetnaestog veka.⁴ Nijedno od

3 Videti: Peter Godfrey-Smith, *Other Minds: The Octopus and the Evolution of Intelligent Life* London, 2017, pp. 77–105.

4 Ideju kosmičke evolucije razmatram u: *The Immortalization Commission: The Strange Quest to Cheat Death*, Penguin Books, London, 2012, pp. 213–19.

njih nema nikakvu osnovu u Darvinovoj teoriji. Ljudska samosvest može biti jednokratna slučajnost.⁵

Može se činiti da je ovaj zaključak sumoran. Ali zašto bi samosvest bila najvažnija vrednost? Svest je precenjena. Svet svetlosti i senke, koji pokatkad stvara stvorenja koja su delimično samosvesna, interesantniji je i vredniji življenja od sveta koji uživa u nepokolebljivom sjaju sopstvenog odraza.

Kada se okrene sebi, svest stoji na putu dobrom životu. Samosvest je podelila ljudski um u neprestanim nastojanjima da se bolna iskustva prognaju u deo koji je zapečaćen i nedostupan svesti. Potisnuta bol ispoljava se u pitanjima o smislu života. Nasuprot tome, mačji um je jedan i nepodeljen. Bol se trpi i zaboravlja, a radost života se vraća. Mačke ne moraju da preispituju svoje živote, jer ne sumnjaju u to da je život vredan življenja. Ljudska samosvest proizvela je trajni nemir koji je filozofija uzalud pokušavala da izleči.

MAČKOLJUBIVI ANTIFILOZOF: MIŠEL DE MONTENJ

Bolje razumevanje mačaka i ograničenja filozofije pokazao je Mišel de Montenj (1533–1592), koji je napisao: „Kad se igram sa svojom mačkom, tko zna jesam li ja njoj razbibriga ili ona meni?”⁶

Montenj je često smatran za jednog od osnivača modernog humanizma – struje mišljenja koja ima za cilj da odbaci svaku ideju o Bogu. U stvari, bio je jednako skeptičan prema čovečanstvu koliko i prema Bogu. „Čovek je najrazorenije i najkrhkije od svih stvorenja”, pisao je, „i, štaviše, najviše predato gordosti”. Osvrnuvši se na tradiciju filozofskog mišljenja, nije pronašao nijedno koje bi moglo da zameni znanje o tome kako treba živeti, a koje životinje poseduju po prirodi. „Iz istog tog

⁵ Za pretpostavku da su ljudska bića možda i jedina svesna bića u kosmosu, videti: James Lovelock, *Novacene: The Coming Age of Hyperintelligence*, Allen Lane, London, 2019, pp. 3–5.

⁶ Michel de Montaigne, *Eseji*, Knjiga druga, Disput, Zagreb, 2007, str. 176.

razloga mogu one nas smatrati glupima kao što mi smatramo njih.”⁷ Druge životinje bile su superiornije od ljudi kada je reč o posedovanju urođenog razumevanja toga kako treba živeti. Montenj je u ovom slučaju odstupio od hrišćanskog verovanja i glavnih tradicija zapadne filozofije.

U Montenjevo vreme je bilo rizično biti skeptik. Kao i druge evropske države, i Francuska je bila zahvaćena verskim ratovima. Montenj je bio uvučen u njih kada je, nakon svog oca, postao gradonačelnik Bordoa, i nastavio je da posreduje između zaraćenih katolika i protestanata nakon što se povukao iz sveta u svoju kulu 1570. Montenjeva porodična loza uključivala je marane – iberijske Jevreje koji su pod progonom inkvizicije bili primorani da pređu u hrišćanstvo – i može biti da se, kada je pisao u prilog Crkvi, štitio od represije kojoj su bili podvrgnuti. U isto vreme, on pripada tradiciji mislilaca koji su bili otvoreni za veru jer su sumnjali u razum.

Starogrčki skepticizam ponovo je otkriven u Evropi u petnaestom veku. Montenj je bio pod uticajem njegovog najradikalnijeg pravca, pironizma, nazvanog po Pironu iz Elide (oko 360 – 270. p. n. e.), koji je sa vojskom Aleksandra Velikog putovao u Indiju, gde je, kako se smatra, učio od gimnosofista („golih mudraca”) ili jogija. Moguće je da je Piron od ovih mudraca doneo ideju da je cilj filozofije *ataraxia*, pojam koji označava stanje spokoja, koji je možda prvi upotrebio. Uključujući verovanje i neverovanje, filozof skeptik mogao bi biti siguran od unutrašnjih nemira.

Montenj je mnogo naučio od pironizma. Naložio je da se grede kule, u koju se povukao u kasnijoj životnoj dobi, ukrase citatima Pironovog sledbenika, lekara-filozofa Seksta Empirika (oko 160–oko 210. n. e.), autora *Pironovih postavki*, u kojima je rezimirano skepticističko stanovište:

7 Michel de Montaigne, *Eseji*, Knjiga druga, Disput, Zagreb, 2007, str. 176.

Tvrdimo da je uzročni princip skepticizma nada u postizanje neuznemirenosti. Naime, daroviti ljudi, uznemireni zbog nepravilnosti u stvarima i u neprilici što se tiče pitanja koje od njih trebaju imati prednost prilikom pristanka, počeli su istraživati što je ono istinito a što neistinito u stvarima, misleći da će presudom o tome postići neuznemirenost.⁸

Ali Montenj se pitao da li filozofija, čak i pironovske vrste, može izbaviti ljudski um od previranja. U mnogim svojim esejima – ovaj pojam je njegov, i dolazi iz francuskog *essais*, što znači „ogledi” ili „pokušaji” – koristio je pironizam u prilog veri.

Prema Pironovom stanovištu, ništa se ne može saznati. Kao što je Montenj iskazao: „Kuga je na Čoveku: njegovo uverenje da nešto zna.”⁹ Pironovi učenici podučavani su da žive oslanjajući se na prirodu, a ne na bilo koji argument ili princip. Ali ako je razum nemoćan, zašto ne prihvatiti misterije religije?

Sve tri glavne filozofske škole starog evropskog sveta – stolicizam, epikurejstvo i skepticizam – imaju za cilj stanje mira. Filozofija je bila umirujuće sredstvo, koje bi, ako se primenjivalo redovno, izazvalo ataraksiju. Kraj filozofiranja bio je mir. Montenj nije imao takve nade: „Svi filozofi svih pravaca mišljenja uglavnom su složni oko jedne stvari: da se vrhovno dobro sastoji u miru duha i tela. Ali gde da ga nađemo? ...Naš su razdeo dodeljeni nam vetar i dim.”¹⁰

Skeptičniji od najradikalnijeg pironiste, Montenj nije verovao da ma kakvo filozofiranje može izlečiti ljudsku uznemirenost. Filozofija je prvenstveno bila korisna za lečenje ljudi od filozofije. Poput Ludviga Vitgenštajna (1889–1951), prepoznao je da je običan jezik zatrpan ostacima

8 Sekt Empirik, *Obrisi pironizma*, Zagreb: Kruzak, 2008, str. 14.

9 Montaigne, *Apology for Raymond Sebond*, p. 53.

10 Montaigne, *Apology for Raymond Sebond*, p. 54.

ranijih metafizičkih sistema.¹¹ Ako bismo otkrili ove tragove i prepoznali da su stvarnosti koje oni opisuju zapravo fikcije, mogli bismo da razmišljamo fleksibilnije. Male doze takvog homeopatskog leka protiv filozofije – moglo bi se reći, antifilozofije – mogle bi nas približiti drugim životinjama. Tada bismo mogli nešto da naučimo od stvorenja koja su filozofi odbacili kao inferiorne u odnosu na nas.

Ovakva antifilozofija ne bi počela od argumenata, već od priče.

M I J A U O V O P U T O V A N J E

Mačka je ušla u prostoriju poput siluete, malog crnog oblika istaknutog naspram oštre svetlosti koja je dopirala od vrata. Napolju je trajao rat. U pitanju je vijetnamski grad Hue februara 1968, na početku Tet ofanzive, severnovijetnamskog pohoda protiv američkih snaga i njihovih južnovijetnamskih saveznika, koja je dovela do povlačenja Amerike pet godina kasnije. U *Mački iz Huea*, jednom od sjajnih sećanja na iskustvo rata, novinar CBS televizije Džon (Džek) Lorens opisao je grad:

U Hueu su trajale najžešće ratne borbe. U ovom slučaju, posredi je bio gradski sukob između dva naoružana plemena koja su većma sačinjavali adolescenti; oba su bila nova na ovoj teritoriji i nameravala su da je zauzmu – bila je to brzopotezna borba puna nemilosrdnog krvoprolića. Nije bilo pravila. Životi su uzimani bez razmišljanja – gušeni, trošeni, uništavani... Na kraju je nasilnija, moćnija banda oterala drugu i zauzela ono što je ostalo. Gubitnici

11 Za Vitgenštajnovu ideju homeopatske filozofije/antifilozofije, videti: K. T. Fann, *Wittgenstein's Conception of Philosophy*, Partridge Publishing, Singapore, 2015. Fan u apendiks razmatra izvesne bliskosti između Vitgenštajnovog poznog rada i taoizma (videti: pp. 99–114). Montenjev skepticizam prema filozofiji objašnjen je u: Hugo Friedrich, *Montaigne*, University of California Press, Berkeley, CA, 1991, pp. 301–9.